

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Írók, zszurnaliszták, szerkesztők

AVAGY ÁRNYRAJZOK A SZENTLÉLEK LOVAGJAIRÓL

Nálunk, ahol politika és irodalom testvérisége Zrínyiig nyúlik vissza, a reformkorra sajátos hármasság alakul ki: politikusi szerep, szépírás és publicisztika szerves együttléte életművekben. Amikor ugyanis a politika a nemzeti létfeltételek kialakításának formája, s a közéleti szerep a mindennapok része, akkor a közírás a cselekvés kimunkálásának eszköze – még az eredendően szépírói ambíciójú közszereplőknél is.

Kemény Zsigmond a klasszikus példa rá: ugyanazon bölcséleti alapvetésből kiindulva, tehetsége különböző oldalait művelve, időlegesen valamelyiket éppen háttérben hagyva sosem küszködik az önkorlátozás, öncsonkulás érzetével. E hármasság koherens voltát jelzi az is, hogy a regényírói munkásságában meghatározó tragikumelmélete – a történelmi helyzetet mindig ellenőrizni kívánó aggályosság – áthatja újságírói munkásságát és hétköznapi cselekedeteit is: állandó kétellyel vizsgálja korábbi politikai következtetéseit és vonzalmait.

Erdélyi működése alatt az Erdélyi Híradóban 1841 őszétől (szerkesztőként 1842. január 2-a és 1843. június 30-a között) kifejti reformprogramját. *A hírlapszerkesztő naplója (1844–45)* című politikai irányregényének főszerkesztőjében egyenesen a modern reformpolitika főszereplőjét rajzolja meg.

Valamennyi pesti politikai irányzat szívesen látná a maga soraiban: a főúri ellenzék, Kossuth, valamint a centralisták is. Végül 1847-ben költözik Pestre, s a centralista Pesti Hírlapban fejti ki publicisztikai tevékenységét, noha ő maga nem tekinthető centralistának.

Kemény az ötvenes-hatvanas évek egyik legnagyobb formátumú közírója. Ezt a hírnevét egy röpiratával (*Forradalom után*) alapozza meg 1850-ben, amelynek egyik vezéreszméje az, hogy a forradalom az európai „súlyegyen” megbontásával, a birodalomtól való elszakadás szándékával végzetes lépés volt. Ugyanakkor kifejti: szükség van „minden hű magyar egyesített törekvéseire”, illetve az organikus magyar fejlődés tiszteletben tartására.

A kor legjelentősebb napilapjának, a Pesti Naplónak 1855–1856, illetve 1857–1873 között – hol szerkesztőként, illetve főszerkesztőként, hol főmunkatársként – meghatározó személyisége. A lap a Deák-párt eszmei befolyása alatt áll, s fontos szerepet visz a kiegyezés előkészítésében, ami korántsem jelenti azt, hogy pártlapnak minősíthető. Olyannyira nem, hogy van, amikor Deák nyilatkozatban határolja el magát a lapban megjelentektől. Kemény 1862. november 4-én írt levelében kifejti, hogy az egyes cikkeket is meghatározó befolyásoltság nem állhat fenn, illetve azt, hogy ő íróként megalapozta az önállóságát, és nem kíván politikai szándékok eszköze lenni. Kemény publicisztikája egyébként a kezdetektől hajlik a ma esszének nevezett, átfogó, filozófiai megalapozású és lélektani mélységű elemzésekre. Gondolatmenetének összetettségét, veretes mondatait – kortársak vallomásai szerint – tisztelői sem mindig tudták követni. Nem véletlen tehát, hogy 1848-ban a radikális fiatalok a Marcius Tizenötödike lapjain már fürgébb, rövidebb műfajokkal élő újságírást művelnek.

Jókiról, a szelíd mesélőről élő közkeletű portréba ma már csak oknyomozó feltárás után illeszthetők be a szikrázó kedvű újságíró s a kockázatot vállaló szerkesztő vonásai. Vonzódása az újságcsináláshoz ifjúságától időskoráig végigkövethető. Huszonkét évesen, 1847-ben vette át Frankenburgtól az Életképek szerkesztését, s a lapot a Fialat Magyarország, a radikális ifjak orgánumává tette. A forradalom alatti publicisztikájának csúcspontjai az októberben–novemberben a népfölkelés és honvédelem tárgyában írott lelkesítő cikkei. Debrecenben már a békepárthoz közeli álláspontot képvisel az Esti Lapokban, bízva a tárgyalásos megoldásban. Buda visszafoglalása után a

fővárosban szerkeszti a még januárban életre hívott Pesti Hírlapot, s ugyanitt újra megjelenteti az új Esti Lapokat. Álláspontja ekkor a Kossuthéhoz közeli.

Az önkényuralom idején sem adja fel az önálló lapalapítás gondolatát. Az 1861-es országgyűlésben a Határozati Párt mellé áll, s ekkor köt életre szóló barátságot annak vezérével, Tisza Kálmánnal. A párt vezető személyiségei adják össze a lapalapításhoz szükséges pénzt, s így 1863. január 1-jén megjelenhet A Hon első száma. Személyes motívumai között az is szerepet játszhat, hogy itt szándékozik közzétenni (közzé is teszi) *Politikai divatok* című regényét. Február elején rögtön botrány is kerekedik. A lapban megjelenteti Zichy Nándor gróf *Alapkérdéseink* című cikkét, amelyet Kemény Zsigmond nem vállalt a Pesti Naplóban. A passzív rezisztenciáról szóló vitában Kemény Deák álláspontját támogatta, Zichy élesen elvetette a reáluniót. A cikk közléséért Jókait egyévi börtönrre, nemessége elvesztésére és ezer forint pénzbüntetésre ítélik. Ferenc József végül is egy hónapra mérsékli az ítéletet – a pénzbüntetés fenntartása mellett. De Jókainak le kell mondania A Hon szerkesztéséről, tisztét csak 1865-ben nyeri vissza. 1866 őszén a lap – szemben Kemény Zsigmonddal – nagyon határozottan ellenzi a közös ügyeket. A pesti rendőrhatalóság kormánytanácsosa, Worafka – nem először – figyelmezteti Jókait, s ő felhagy a függetlenséget szorgalmazó cikkekkel, s a Deák-párttal való egyesülés mellett szólal fel. Mire a parlament 1866. november 19-én megkezdí munkáját, már szelíd hangot üt meg, 1867 elején pedig a magyar politikai erők egyesítéséért száll síkra. Jókai a kiegyezés előkészítésében tehát tevőleges szerepet vállal.

Jól ismert a kép, amelyen a Szabadelvű Pártkörben együtt tarokkozik Tisza Kálmán, valamint Jókai, Mikszáth és Eötvös Károly. A később Lukács György által „hatalomvédte bensőség”-nek nevezett állapotról Mikszáth mond el egy adomát a *Jókai Mór élete és kora* lapjain. Az időben A Hon már csak vegetált, s Jókai családi adósságai 36 ezer forintot tettek ki. Tisza Kálmán, értesülve a fejleményekről, csak hümmög. Épp Bécsbe készül, s ha már ott van, megemlíti a királynak, hogy a legnagyobb magyar író milyen szegény. „Utalványozom az összeget a sajátomból, de ne szóljon neki” – így Ferenc József. Jókai csak másfél év múlva veszi észre, hogy csodálatos módon enyhült a helyzete...

Újságírói működésének máig tartó megbecsülése, hogy Jókai-lepellel borítják le a magyar újságíró-társadalom elhunyt jeles alakjainak koporsóját. Ez a selyemtrikolór takarta annak idején az írónak a Nemzeti Múzeum lépcsőin felravatalozott koporsóját.

Mikszáth Kálmán hírlapírói ténykedését 1873 januárjában a Nógrádi Lapok főmunkatársaként kezdi. A következő év januárjában már a Magyar Néplap szerkesztőségében találjuk – voltaképpen az egész lapot ő írja. 1877-ben lesz a Budapesti Napilap munkatársa, majd a Szegedi Napló következő (1878–1880). 1880 decemberében az Ország Világ című folyóirat segédszerkesztője. A nagy, meghatározó váltás 1881 májusa: a Pesti Hírlap belső munkatársa lesz (novemberben még átveszi a Magyarország és a Nagyvilág szerkesztését), s írni kezdi parlamenti karcolatait. 1886-ban Bíró Lajossal együtt az Uram Bátyám című élcslapot szerkeszti. A Pesti Hírlaptól 1891-ben rövid időre megvált, a Magyar Hírlap munkatársa lesz, de augusztusban már visszatér. 1903-ban ismét vált: Az Újság főmunkatársa lesz. 1896. július 15-től az Újságíró Szövetség elnöke.

Mikszáth közéleti-újságírói működése a kiegyezés utáni Magyarország viszonyaiba ágyazódik, s onnan értelmezhető. Emlékeztetőül: midőn a kiegyezést tető alá hozó Deák-párt parlamenti többsége fokozatosan elenyészett, a párt egyesült az ellenzéki balközéppel, s 1875 márciusában létrejött a Szabadelvű Párt, amelynek elnöke, Tisza Kálmán tizenöt éven keresztül volt miniszterelnök, a párt pedig harminc évig volt hatalmon. Mikszáth Szegeden még ellenzéki lapnál dolgozott, de – Schöpflin Aladár szavai szerint – „meglátja a Szabadelvű Párt fölényét”, s Tisza Kálmánnak hívévé, sőt tarokkpartnerévé lesz, s ezt a hűséget idővel képviselőséggel jutalmazza. Mikszáth – becsületére legyen mondvá – megőrzi függetlenségét, s parlamenti karcolataival műfajt teremt a Pesti Hírlapnál.

Mit nyert az író Mikszáth az újságírástól? Bár Mikszáthot a kezdetektől fűti a szépírói elhivatottság, s az újságírás mellett rendszeresen „házal” irodalmi munkáival is, pályakezdőként az újságírás a megélhetési forrása, s a redakciókban, így Szegeden is, szinte mindent csinál, a legkülönbözőbb műfajokat kénytelen művelni, tehát nem valamiféle megbecsült tárcaírói státust tölt be. Ezen évek hozadéka az az élményanyag, amely a szülőföld kisvilágáról szerzett ismereteit a korabeli magyar társadalom más szociális rétegeinek életével (kispolgárok, iparosok stb.) gyarapítja. Szegeden kezdi

kialakítani, s más szerkesztőségi években továbbfejleszti sajátos rajzait, a karcolat műfaját. Mindez összefügg az egyre sokszínűbbé váló tömegsajtó igényével: az olvasók nem csupán politikát várnak el kedvenc lapjuktól, hanem olvasnivalót, tárcát is.

A Pesti Hírlapnál a *Parlamenti Tudósításokat* először Scarron álnéven kezdi el írni, majd névalírás nélkül folytatja a sorozatot, de mindenki tudja, ki a szerző. Politikus és olvasó a legnagyobb figyelemmel kíséri a sorjázó írásokat, amelyek szellemesen, frissen, csipkelődve hozzák emberközbe a politikusokat, közvetlen kapcsolatot teremtve az olvasó és a T. Ház között. A mesterfokon művelt karcolat egyben írói eszközeit is tökéletesíti, s ezek beleépülnek a regényekbe. Sőt, a *Katánghy Menyhért*-sorozat vezet át a regényekhez. Nem véletlen, hogy később Mikszáth oly nagy jelentőséget, jövőt jósol a riportnak a század regényfejlődésében.

A reformkori „hármasság” (politikus-író-újságíró) képlet Mikszáthnál már módosul: alapvetően foglalkozásnak tekinti az újságírást, a politikusi szerep (képviselőség) nála már nem elhivatottság, netán karrier, hanem stallum, járulék. Alkatilag sem volt arra való: a városi életet éppen hogy csak elviselhetőnek tekintette, s vágyott a vidéki ejtőző, alkotó nyugalomra.

A tömegsajtó múlt század végi térhódításával egyidejűleg megjelenik az az író, akiben, mondhatni, drámai módon egyesül író és újságíró: s ez Ady. Egy jellemző adat arról, hogy milyenek is ezek a megváltozott sajtóviszonyok: a *Holnap* című antológia városában, Nagyváradon a századelőn hét napilap jelent meg. (Manapság alig van olyan magyar nagyváros, amely kettőt elbírna.)

Ady 1913-as önéletrajzában így ír: „A hírlapíráshoz – természetesen a magyar viszonyok között – régen ápolts és titkolt írói, költői ambíciók juttattak el.

(...) Debreceni félig jogász, félig újságíró, kissé csokonaiskodó életemből sikerült kiszabadulnom, s 1900 január elsején Nagyváradon kezdtem dolgozni egyik napilap szerkesztőségében és már véglegesen és hivatásosan hírlapíróként.

(...) újságírásszerelmemmel véglegesen szakítani nem tudtam.”

S pályáján mindvégig ez a vibráló kettősség érezhető az újságcsinálást illetően. A korai *Válaszúton* című verse sajnálkozó-sajnáltató sorai mellett („Oly silány a harci pálma / Olcsó hírnév, darab kenyér”) az 1903-as *Még egyszerben az Óda a betűkhöz* című versben rögtön ott a túlértékelés: „Mi ünnepeltetjük a világot: / Ólombetűk és éji emberek”.

Heine nyomán vallja, hogy az újságíró a „szentlélek lovagja”. Már fiatalon nagyon egyértelműen fogalmaz, miként Dutka Ákos feljegyezte: „Ha dicsérik mint újságírót, keserű fintorral kajánul legyint:

– Jó újságíró Rákosi Jenő. Én több vagyok annál.”

Foglalkozás és hivatás közt az értékválasztás tudatossága tesz különbséget. Ady korán ilyen elhatározásra jut. Debrecenben először a tanári kar ellenőrzése alatt működő Főiskolai Lapoknál dolgozik, majd a balközép Ellenőrön, aztán a Reggeli Újságon át a Független Újsághoz, később a konzervatív, de legjobban szerkesztett Debreczenhez vezet az útja. Az ugrás: Nagyvárad. A „zsíros szellemű” Debrecen után a Pece-parti Párizs. A Tiszák lapjához, a kormányzó Szabadelvű Párthoz húzó Szabadsághoz szerződik, majd 1901. május 22-én megírja levelét Fehér Dezsőnek, a Nagyváradai Napló szerkesztőjének, amelyben bejelenti átlépését. 1903 októberéig munkatársa, majd szerkesztője a lapnak, miközben publicisztikája kiteljesedik.

Az Ady-percepció talán kevésbé figyelt fel arra, hogy a költő 1904-es párizsi útja során bár több lapot is tudósított, fő megélhetési forrása mégis Rákosi Jenő – későbbi ádáz ellenfele – lapja, a konzervatív nemzeti Budapesti Hírlap volt. Az év elején egy levelében ezt írta Párizsból Bíró Lajosnak: „A »BH«-val állandó összeköttetésben vagyok én. De tudod milyen nehéz nekem a »BH« iskolája szerint dolgozni. Pénzben kifejezve talán összesen 300 frankot tudtam eddig tőlük kidolgozni. A Pesti Napló pimasz és nem fizet. A Bud. Naplótól összesen kaptam eddig 200 frankot. És a Szilágy-tól 100-at... C'est tout. A P. N.-től alig kaptam 200 frankot. A Jövendőtlől Heltai Jenő ugratott ki. No és Bródynak az az észretérése, hogy az ő váradi fiókái voltaképpen nagyon talentumtalan, semmi emberek... Nem baj. Nem bánt. A »Hét«-hez nem juthatok, mert jó verseket írok. Az »Új Idők«-et, jobban mondva Herczeget meg fogom próbálni, Tábori ott nagy ellenségem nekem. Ő tudja miért. Haza menjek? A Bud. Naplóhoz mehetek – nyomorogni. Érdemes?”

Hogy mit jelentett a Budapesti Hírlap stílusában írni? Például olyasmit, ami a lap 1904. december 4-i számában a *Brunetiáre esete* című tudósításban érezhető: az írásnak a szocialistákat bíráló éle van. Ady a lap eszmeiségének megfelelő témát talál, ami majdani, szocialista szimpátiától áthatott tudósításainak ismeretében akár furcsállható is lehetne. Az 1905. január 1-jei cikke az utolsó a Budapesti Hírlapban. A szakítás érzelmi okokból következik be, de elvi alapú. A tárcák mellett Ady verset is küld a lapnak, s mivel nem közlik, megszakítja velük a kapcsolatot. Mert ha kis kompromisszumokat kötött is, midőn dolgozott olyan újságoknak, amelyekkel nézetei nem egyeztek, most nem alkuszik. S kiköt a Budapesti Naplónál, amelynek aztán Párizsból küldött tárcái szinte a versek nyersfogalmazványainak tekinthetők. S a villanásnyi részletekben lényegi összefüggésekre derít fényt a minap még „vidéki” tudósító.

Ady állandó csatározások közegében élt, a belpolitikai helyzet teremtette szakítópróbáknak kitéve. Az egyik ilyen, jellegzetes alkalom a „darabontása”, amikor is az uralkodó által 1905-ben kinevezett darabontkormány szolgálatába lép, s a miniszterelnökség könyomatosára részére is írja cikkeit, szenvedélyesen védve a kormány programját. Ady egy másik „megingása” az ún. duk-duk affér, a *Holnap* című antológia megjelenésének évében, 1908-ban.

Talán egy paradoxon jellemezhetné Ady helyzetét: számára az újságírás inspiráló nyűg. Kötetlen életforma és pénzszerző kényszer, amelyben nem tudja teljes szellemi erejét a verscsinálásra összpontosítani. S amelyben a napi politikai kényszerűségek néha kisszerű ellenfelekkel készítetik harci csatározásokra.

S hogy még a liberális sajtóban is érvényesül a külső meghatározottság, erről tanúskodik *Párizsi szomorúságok* című tárcájának egy részlete: „Kis országokban általában gyilkolják az egyéniségeket. Nálunk azonban valóságos hekatombarendszer van, s rettenetes, hogy a redakcióba került, nagy dolgokra tervezett talentumokból milyen rohamosan irtják ki éppen azt, ami a talentumot talentummá teszi: az újat, a színeset, az érdekeset és erőset.” Számára az újságírás nem egyszerűen életanyagot, élményeket szolgáltat később megírandó művekhez, hanem ugyanazok az élménytömbök jelennek meg – más-más módon – publicisztikáiban és verseiben.

Ady – önpusztító alkata ellenére – dinamikus egyensúlyban tartja a közírói és költői szerepet. Ez a kétpólusú kiegyenlítettség kortársainál hol az egyik, hol a másik irányba leng ki.

A múlt század második felétől uralkodóvá váló politikai lapok és politikai újságírás, valamint a rotációs technika térhódításával – a gazdag újságkínálattal és példányszám-növekedéssel – a magyar sajtó világfolyamatokhoz kapcsolódik, ám rögtön egy aszinkronitás is kivehető: a szervezett újságíróképzés hiánya. Azok az írók, akik lapokhoz szegődnek (de az újságírók is), eredeti végzettségüket tekintve jórészt jogászok vagy filozopterek (máig uralkodó előképzettség a pályán). Ám gondoljunk arra, hogy a magyar származású Pulitzer József, a rangos amerikai díj névadója az Egyesült Államokban már 1903-ban újságíró-iskolát alapít a Columbia Egyetemen. Ugyanis a modern tömeglap információgyár is, ahol az alkalmaztatás nem kíván különleges írói képességeket, annál inkább elsajátítható szakmai ismereteket.

A Nyugat első nemzedékének tagjai számára az újságírás tartós vonzalom – és gyakran a fő megélhetési forrás. Az Adynál alig néhány évvel fiatalabb Juhász Gyula esetében – vergődő, meghasonló lelkialkatából következően is – ez a csábítás sajátos jellegű. Míg Ady Párizson keresztül érkezik Budapestre, amelyet fenntartásokkal kezel és ellenszenvvel figyel, addig Juhász gondolatvilágában a vitathatatlan irodalmi központ szerepét betöltő főváros és az újságírás mintegy az irodalmi karrier előfeltételeként rögzül. A Monarchia magyarországi végein, kisvárosokban tanárkodva, lapoknak dolgozva mindvégig száműzve érzi magát, méltatlannak a helyzetet, amelyből rendre menekülni próbál, ám legfeljebb vissza, Szegedre jut.

A szülőváros lapjában, a Szeged és Vidékében egyetemista kora óta publikál. 1906-ban, Máramarosszigeten a tíz gyakorló hónapja alatt karácsonyra bekapcsolódik a helyi lapok munkájába. A következő évben Lévára nevezik ki tanárnak, s nagyon jellemző intermezzo, hogy átutazóban a fővárosban a Budapesti Naplónál felkeresi Adyt. Természetesen Lévát is elhagyja, s Szegedre tér meg. Október 18-án Rozsnyay Kálmánnak írja meg elvágyódásának hiteles képét: „Ha egy nagy lapnál Pesten lehetnék, látod, ez az álmaim álma, nekem, a tanárnak. Színház, művészet, irodalmi élet: ez kell

nekem, város, mert megfulladok.” S bár a Szeged és Vidékében naponta jelennek meg versei, cikkei, érződik, hogy számára mindez kevés.

Amikor helyettes tanárnak nevezik ki Nagyváradra 1908. február 13-ával, már másnap cikke jelenik meg a Szabadságban, ahol egykor pályakezdőként Ady is dolgozott. Ősszel aztán átpártol a Nagyváradhoz. 1910-től ismét a Szabadságba, majd 1911-től a Nagyváradai Naplóba ír. Egyébiránt itt, a holnaposok körében megbecsülő légkör, elismerés övezi.

Betegsége után, 1918-tól a Szeged és Vidéke belső munkatársa, majd júliustól a Délmagyarországi. Forradalmi kiskátéja e lap március 24-i számában jelenik meg. A Délmagyarország utóda, a Szeged 1922-ben megszűnik, Juhász másfél éven át a Hétfői Rendkívüli Újságba írja heti csevegéseit.

Eltérő alkatuk ellenére Juhásznál és Adynál a költői életművet és közírást egyazon elvek hatják át: a versek gondolatai jelen vannak a publicisztikában – és fordítva.

Molnár Ferenc, aki 23 éven át űzte hivatásosként az újságírást, tulajdonképpen foglalkozásnak tekintette ezt. Tizenkilenc évesen lett a Budapesti Napló munkatársa. Első újságcikke 1896-ban, genfi joghallgató korában jelent meg a Le Genevois című lapban, franciául, a genfi nemzetközi kiállításról. Genf hamarosan újra szerepet kap az életében: amikor 1918 szeptemberében meggyilkolják Erzsébet királynét, a Budapesti Napló őt küldi ki riportra. Később a Pesti Napló munkatársa lesz, 1910-ben ott van Az Est alapításánál, de dolgozik A Hétnek, az Új Időknek. Napihír, vezércikk, kroki és novella együtt születik a tollából. A jóképű, kitűnő megjelenésű, nyelveket beszélő ifjú szinte tobzódik a bohém életformában. Orvos apja óva intené az éjszakai élet, egyáltalán, az éjszakázás veszélyeitől. Persze ennek az életmódnak a hátrányait maga is ismeri, s húga, Molnár Erzsébet *Testvérek voltunk* című emlékezésének lapjain bátyja naplójából ilyen feljegyzések szerepelnek: „más pályára, más pályára”.

Az *Ördög* olaszországi diadala után Ady mondja neki tréfás-komolyan: „Ferikém, most, amikor sikerült, mikor világsikered van, most szerezz barátokat.” A színházi siker valóban megteremti anyagi biztonságát, nem szorul többé a hivatásszerű újságírás megélhetési forrására. Ám maga jegyzi fel munkái szelvényeiben, hogy hány, korábban újságban megírt sztori, helyzet vált később darabjainak „alkatrészévé”.

Krúdy Gyula nemcsak a szó, az életforma művésze is. A balzaci életvágyú és ambíciójú író pályájának elemzői kimutatták: az ifjúkortól meglevő, hol kedves lump, hol bohém életvitel voltaképpen álca – mögötte megállás nélküli, halálig tartó életműépítés rejtezik. Csak 1894 októberétől az 1895. júniusi érettségijéig 90 tárcanovellát publikált. A Krúdy-bibliográfia összeállítói 86 regényt (köztük kisregények), csaknem 2400 elbeszélést, novellát, 1800 cikket, publicisztikát, 30 színművet (köztük jelenet, drámatörredék is) s kétszáz, nevével jegyzett kötetet sorolnak fel. S ez a számsor korántsem végleges, legalábbis a novellákat és publicisztikákat illetően.

Első „beszélye” a Szabolcsi Sajtó 1892. október 30-i számában jelenik meg, *Miért ölte meg Káin Ábelt?* címmel. A publikációt rögtön komoly állásajánlat követi: érettségi előtt levelet kap a debreceni Ellenőrtől. Élete delelőjén, 1928-ban a Pesti Futárban feleleveníti a pályakezdést: a debreceni szerkesztők a legnagyobb meglepetéssel fogadták a kamasz fiút, mert előtte azt hitték, Krúdy nagyapja, a tekintélynek örvendő 48-as honvéd írta a közölt a novellákat. „De nyomban alkalmaztak 35 forint havi fizetéssel. Ez volt a legnagyobb, szinte elkölthetetlennek látszó fizetésem egész életemben. Színházi tudósító, riportter, vezércikkíró voltam itt. Tizenhatodik évemet még nem töltöttem be. Az érettségi bizonyítványom azonban már zsebemben volt.”

Pest 1896-ban következik. S noha a kezdés tüneményes (első köteteckéje, a sorozatban megjelent írásokból összefűzött *Üres a fészek* 1897-ben jön ki), az igazi, nagy sikert hozó művek csak 1911–12 táján következnek (*Szindbád, A vörös postakocsi*). Bár valóban azt vallotta: „Én írónak készültem, semmi másnak”, a kezdetben a nyírségi táj és emberek, majd a józsefvárosi mélyvilág poétikus megrajzolója a húszas–harmincas években Pest szociografikus hitelességű krónikása lesz.

A vendéglői-kávéházi létezés egyben az információszerzés lehetősége: kollégák, bohémek és ködlovagok fordulnak meg itt, s hozzák a történeteket, a külön figurákat, az élet furcsa helyzeteit. A borközi állapot pedig oldódás a „létharc” feszültségei közt. Adyhoz hasonlóan – akinek „éjszakáit”

novellisztikus fénytörésben rajzolja meg – Krúdynál az újságírás életforma és formaképző erőtér: a mesélés, az álomszerű lebegés, a nosztalgikus-stilizáló megjelenítés közege.

Persze nem misztifikálható az újságírás hozadékának tekintett élmény- és életanyag, amit főként prózaíróknál szoktak pozitívként emlegetni. Mert ezt a „készetet” – van rá példa bőven – más polgári foglalkozás során is felhalmozhatja az írójelölt. Egyébként sincs „kettős könyvelés”: az író nem az egyik „lény” által szállított élményanyagból „szab” művet. Az íráság beállítódás, szemlélet – már a kezdet kezdetén. Móricz, aki maga is hosszasan gyakorolta az újságírást, a *Hogy nézi a regényíró az életet* című cikkében erről így vall: „A regényíró nem a saját életét írja.

A regényíró csak ír.

(...) Ifjúkorában a legnagyobb regényíró sem azt írja, amit majd érett korában meg fog írni. Írja azt a meseanyagot, ami reá valami belső okszerűség folytán a legmélyebb benyomást tette.

(...) Próbáltam megkeresni a legrégebb jeleket, hogy én magam mikor kezdtem azzal a szemmel nézni az embereket, ahogy később a regényeimben láttam őket – s visszajutottam olyan távoli gyermekkorba, amelyről már nincs is tudatom (...) úgy látszik, az ötéves kor lehet az a legmélyebb határ az életemben, mikor az életet regényíró szemmel kezdtem nézni...”

Az újságírónak is briliáns tollú Kosztolányit a pályáját végigkísérő újságírás látszatra rokonná teszi Adyval – akivel a Budapesti Naplónál egyébként együtt is dolgoznak, s már akkor sem kedvelik egymást –, mégis más típust képvisel.

Kosztolányi Dezsőné pontosan rögzíti férje és a hírlapírás viszonyát, egyben a nemzedék indulását is jellemezve: „Kosztolányi is csak széles nyelvtudásának, műveltségének, rendkívüli szorgalmának és hősies kötelességvállalásának köszönhetette, hogy helyet kapott – bár nem éppen élvonalbeli – napilapoknál, előbb a Független Magyarországnál (a Fületlennél), majd pedig a Budapesti Naplónál, s legalább annyit kereshetett, hogy albérleti szobáját ki tudta fizetni, s kávéházra, vendéglőre is tellett, később pedig fáradhatatlan munkabíráásával családját is el tudta tartani. Pusztán szépirodalomból egész élete során nem sikerült megélnie. Nevével jelzett írásain kívül, hónapról hónapra, egyik elsejétől a másikig el kellett végeznie azt a rengeteg újságírói munkát – híreket, riportot, fordítást –, amelyre szerződése kötelezte. (Később én ebben segítségére lehettem.)

Amikor délelőtt megjelenő újságnál dolgozott, hajnalban kelni, más napilapnál sokszor hajnalig benn rostokolni a szerkesztőségben, nyomdában, színházi bemutató után még éjszaka, azon melegiben kritikát írni.”

A hírlapíró Kosztolányinak már életében felróttak a kortársak – később pedig az irodalomtörténet is – egyfajta állhatatlanságot, felszínességnek tulajdonított színeváltozást. Egymástól eltérő világnézetű-szemléletű lapoknak egyként dolgozik (a katolikus Életnek és a szociáldemokrata Népszavának, a szabadkőműves Világnak és a polgári A Hétnek). Később emberi kötődéseit is jellemzi ez: hol az októberista Hatvány Lajos, hol a marxista Pogány József baráti köréhez tartozik. Mondhatni, a politika életveszélyesen könnyed negligálása ez a magatartás. Kosztolányiné jegyzi fel életrajzi munkájában, hogy a Tanácsköztársaság alatt Kosztolányi, mint volt újságíró kollégáját, felkeresi Kun Bélát, hogy megtudja, voltaképpen mi készül itt. S a teljhatalmú politikus azzal válik el tőle: ha túl sokat ugrálsz, Dezső, kivégeztetünk.

A kommün után szemére vetették az Új Nemzedék című lap Pardon-rovatában folytatott publicisztikai ténykedését, amelynek során – nemegyszer antiszemita felhangokkal – egykori barátait vette célba. A kiszámíthatatlanság újabb megerősítésének tűnt fel A Toll című lapban 1929-ben elindított Ady-revizió, *Az írástudatlanok árulása (Különvélemény Ady Endréről)*. Kosztolányi az életességet hátránynak, az irodalom lényegéhez nem tartozónak tartja, s az író életében is az esztétamagatartást tekinti fontosnak. Hogy az alkotásban minden *más* minőséggé transzformálódik-e – ehhez képest viselkedés, életrajz legfeljebb legenda, amely a külvilágnak, „az írástudatlanoknak” lehet fontos, egyébként nem az. A mű – minden; a közbülső cél, a viselkedés, politika – semmi; még ha maga Kosztolányi is hiú és sikerre vágó. A magyar irodalomban addig szokatlan magatartásforma jelenik meg nála. S innen nézve az újságírás – bár mesterfokon űzi, s mert rákényszerül – csak szolgál: megélhetési forrás, nem pedig egy személyiség etikailag koherens magatartásának egyik változata.

„Te légy mellettem a hűtlenség, a csapongás, a felelőtlenység... Legyünk társszerzők. Egy ember gyöngé ahhoz, hogy egyszerre írjon is, éljen is” – vallja meg az író a titkát Esti Kornélnak. Az író életének az utókor által könnyen számon kérhető következetlenségei így már érthetőbbek. Az író – aki éppenséggel újságíróként kénytelen egzisztálni – lehet gyarló, de a mű – a méltó, megszenvedett mű – sosem. A mű tehát megteremtheti a valóságból hiányzó koherenciát.

A hétköznapi lét játékos avagy áldatlan szerepei, megalkuvásai és a művészlét egymástól való eltávolodása Szabó Lőrincnél majd az egész pályát beárnyékolja.

Fiatalon, 1921. augusztus 1-jén lesz Az Est munkatársa. A telefonon érkező híreket szerkeszti, majd színes hírfejeket ír, riportokat, interjúkat készít, később olvasószerkesztője a lapnak. 1926-ban leépítik, a következő év októberétől a Pesti Napló segédszerkesztője, késő délutántól éjfél után fél kettőig dolgozik a redakcióban. 1928 őszétől a Magyarországnál a munkaideje fél 11-től negyed ötig tart. Zilahy Lajos 1934-től átveszi a Magyarországot, Szabó Lőrinc a segédszerkesztő, de a kortársak szerint voltaképpen ő irányítja a lapot. Az Est-lapok munkatársaként ő tudósítja Hitlernek a Knoll Operában elhangzott beszédét – ez a tény válik 1945 után az igazolási eljárás egyik fő vádpontjává.

S noha az ő esetében is elmondható, hogy az újságírói élmények is muníciót szolgáltattak szociális érzékenységéhez, a hírlapcsinálás inkább csak apasztotta alkotó energiáit. „Favágás!... Huszonöt évig szimbolikus favágó voltam mint szerkesztő, kenyeret, biztos kenyeret kellett keresnem a családom számára” – írja a *Bírákhoz és barátokhoz* című, az igazolási eljárás során, férfikora zenitjén született nagy, öntisztító vallomásában. „Ráérni: egész életemben ezért küszködtem! Hogy ne »idegen« ügyek foglalkoztassanak!” – írja, másutt pedig: „Énbennem egy százalék vagy ezrelék politikai érdeklődés ha volt.” S mindebből a következőket: „Én minden oldalnak idegen voltam.”

Az igazolási eljárás ama vádpontját, hogy a *Vezér* című versében Hitlert dicsőítette, könnyű volt cáfolni, hiszen a költemény évekkal a náci hatalomátvétel előtt, 1928-ban, a Pesti Naplóban jelent meg először. A Hitler-beszéd tudósításának vitathatatlan ténye a következőképp ágyazódik be a költő vallomásos magyarázatával a szétszalazhatatlan életrajzba: „Az író itt megelőzte az újságíró, az Ideák szolgálatát a Kíváncsiság és az Aktualitás. Hat óráig élő, efemer írásokkal, melyeket nem gyűjtöttem össze kötetbe, impresszionizmussal, amelyben szerződési kötelelességteljesítés keveredett a perc adottságaival, állami érdekekkel.”

Szabó Lőrinc számára nem csupán az újságírás napi politikai választásokra és döntésekre kényszerítő jellege volt sorvasztó, hanem az életmód felörlő volta. Ehhez adalék a kortárs emlékezés: az állandó nőhódító, férfisikerre törő készenlét, rámenősség – kimondatlanul is – mintha annak kinyilvánítása lett volna, hogy ennyi kijár és megbocsátható neki, ha már – mert alkotói önértékelése biztosan működött – jelentős költőként ilyen hétköznapi robotra kényszerül.

A Kosztolányit nagyra becsülő Márai Sándornál – e században ritka módon – időleges harmóniába kerül írás és újságírás. A németül is író ifjúból, ha akart volna, lehetett volna német újságíró, ám „a legvégső haza az anyanyelv” gondolatát az emigrációban kikristályosító Márai már kezdetben tudatában volt annak, hogy magyar íróként igazán csak a hazájában létezhet.

Fiatalon a Frankfurter Zeitungnál dolgozik, amely sokat utaztatja a világban, így Keleten is. Itthon 1925-től a polgári-liberális Az Újság, illetve a Pesti Hírlap számára ír tárcákat. Szépírói pályájára is nagy hatással van Kosztolányi, hiszen az irodalomtörténet azt valószínűsíti: Kosztolányi-élményének tulajdonítható, hogy nem követte a magyar avantgárd mozgalmakat.

Márai, aki nagy tudatossággal formálta meg életművét, az újságírásnak, a tárcaírásnak is szerepet szánt benne. Az emigrációban őt felkereső Furkó Zoltánnak elmondta: „Az én műfajom, mikor még aktív voltam, nagyon szerettem, az a vasárnapi újságírás volt. Beszélgetni az olvasókkal.” Az a közönség, amely várta ezeket a vasárnapi csevelyeket, Márai egyéb, kötetben megjelenő munkáinak is hívévé vált, és fordítva.

Egyik legbensőségesebb regénye, a Krúdynak emléket állító *Szindbád hazatér* egyben az írói függetlenség poétikus prózája. Ő maga is, miután leadta tárcáját a lapjának, általában sietett vissza a Krisztinavárosba, védett környezetébe.

Mert a polgári lét leglényegének minden bizonnyal az autonómiát tartotta – ennek veszélyeztetettsége volt az oka emigrálásának is. S ezt óvta külföldön is, egyre szorongatóbb magányában, haláláig.

Az autonómia egyébként is kulcsfogalom: sem szépírás, sem újságírás – szuverén publicisztika – nem képzelhető el nélküle.

Azáltal, hogy – később klasszikussá magasztosult – írók is űzték az újságírást, a mesterségnek sajátos legendáriuma lett: Dutka Ákos följegyezte, hogy Nagyváradon, amikor újdondászként belépett a Szabadsághoz, megtiszteltetésül Ady elárvult asztalához vezették. De másutt is becsben tartották a nagy elődök szerkesztőségi helyét.

Leleplezően találó kifejezése van a XX. század sajtójára Hamvas Bélának, aki maga is megpróbálkozott a hírlapírással: ő „skandalizátornak” tartja az újságírást, az újságírót.

S a „skandalizátorok” korában egyre kevésbé gyarapodott az újságíró írók legendáriuma.